Sándor Zsuzsanna írása

Gátlástalan fantázia

Kimagasló művészetéért nemrég a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjét kapta. Pedig mindmáig hivatásos amatőrnek tartja magát. Egyik alapítója a szentendrei Vajda Lajos Stúdiónak, amely a honi avantgárd mozgalom bázisa lett a rendszerváltás előtt. A képzőművészeti csoport tagjaiból alakult meg az A. E. Bizottság Zenekar is.

Az Astoria kávéházban találkozunk, bár füstös kocsma jobban illene hozzá. Ef Zámbó István, ?Öcsi?, az egykori underground fenegyerek, a Tilos az Á, a pesti éjszakák bohémje már deres szakállú úr. Kétgyerekes családapa.

- Csak a művészetben kell felforgatónak lenni, amúgy elég konzervatív vagyok - mondja, s mohón cigarettára gyújt.

- Már erről is le akarok szokni!

Ef Zámbó hivatásos amatőr, autodidakta polihisztor. Festő, grafikus, performance-művész, költő és zenész. Egyesek szerint a képzőművészet showmanje, az egyik legvidorabb magyar festő. Noha képei inkább abszurd látomások, tragikomikus disszonanciák. Visszatérő motívumai: labdák, dobókockák, halacskák, törpék. Játékvilágának rekvizitumai.

- A művésznek kötelező megőriznie a gyerekkor gátlástalan fantáziáit. Mindig ebből merítettem erőt.

Salgótarjánban született 1950-ben. Nyolcéves volt, amikor a család Szentendrére költözött. Édesanyja a város megbecsült pedagógusa lett, apja taxis. Öcsi a nyarakat anyai nagyszüleinél, Kecskeméten töltötte. A nagypapa könyvei közt hatalmas világatlaszra bukkant. Különösen az afrikai és dél-amerikai őserdők térképei izgatták. Méretes csomagolópapírra festett földrészeket. Aztán szentendrei házuk kertjében kavicsokból rakta ki az Andok szikláit, fűcsomókból a dzsungelt.

A szerb egyháznak ott akkoriban még nem volt múzeuma. Kegytárgyaikat föld alatti raktárban őrizték. A fiú gyakran bemászott oda, csodálta a palástokat, öreg bibliákat. S hogy neki is legyen sok száz éves könyve, gyártott magának egy cirkalmas betűkkel teleírt ?kötetet?. Elásta jó mélyre a földbe, egy hét múlva kilapátolta. Boldogan forgatta a penészes, ?ódon? lapokat.

Mivel szülei vallásosan nevelték, elhatározta: misszionárius lesz Brazíliában. Terve mindaddig

komoly volt, amíg be nem íratták a ferences gimnáziumba. A szigort nem bírta, egy életre megutálta a tanulást. Második után otthagyta a középiskolát, nyomdásztanulónak jelentkezett Kecskemétre. Csak szülei kedvéért szerzett oklevelet, egy napig sem volt nyomdász.

Viszont imádott festeni, rajzolni, zongoraórára is járt egy ideig. Majd megunva a skálázást, inkább boogie-woogie-t játszott a barátoknak.

Hogy a katonaságot megússza, haverjaival vendégmunkásnak állt az NDK-ban. Mezőgazdasági gépgyárba helyezték a présgéphez: lyukakat sajtolt mázsás acéllemezekbe. A teljesíthetetlen norma miatt fellázadt a magyar brigád: lyuktermelésben mutasson példát a német gyárvezetés. Várható volt a megtorlás, ám a srácok észrevették: ha jó hangosan emlegetik Walter Ulbricht nevét, a bősz brigádvezetők behúzott nyakkal somfordálnak el. Jó buli volt, de fél évnél tovább ezt sem bírta ef Zámbó.

Hazajött Kecskemétre, ahol a Heroin Zenekarral és a Purgatórium klubbal alapozta meg botránykarrierjét. Megismerkedett fe Lugossy Lászlóval, a lánglelkű amatőr expresszionistával, s hamarosan csapatnyi költő- és festőjelölt vette őket körül. A hatvanas évek végén az önmegvalósítás lázában égtek a szocreálra ráunt fiatalok. A művészet a szabadság életformája lett. Még helyiséget is sikerült szerezniük, s vidám tárlattal nyitották meg a Purgatóriumot. Másnap a helyi KISZ-titkár beállított ef Zámbóhoz: ?Úgy hallottam, kábítószeres italokat ittatok, fejen állva, meztelenül szavaltatok József Attilát!? Egy szó sem volt igaz ebből: ?tudatmódosító? szerük kubai rum volt. Három nap múlva a hatóság mégis bezáratta az ?alvilági tanyát?.

Csakhogy a fiatalokat már nem tudta kijózanítani a kultúrpolitika. Ef Zámbó Szentendrére hívta barátait, s megrendezték az első nyári szabadtéri tárlatot. Bárki jöhetett, ?ízlésbizottság? nem cenzúrázott. A kiállításon találkoztak Öcsiék Wahorn Andrással is. Ef Zámbó '70-ben már a harmadik fesztivált szervezte. A megnyitón szürrealista verseket olvastak fel, közben sezlonlábat, rádiócsövet s egyéb furcsaságokat osztogattak a mulatozó közönségnek. Hamarosan - bár semmi nem történt - láncra verve vitték be a festőket a rendőrségre. Ef Zámbót mint fő felbujtót elkülönítették. Másnap házkutatást tartottak nála, s rábukkantak a kiállítás vendégkönyvére, benne több száz hazai és külföldi látogató nevével, címével. A rendőrség azt hitte, nemzetközi összeesküvést leplezett le. A belügy külön ügyosztályt hozott létre, felgöngyölíteni a szálakat. Addig is börtönbe csukták ?a népköztársaság ellenségeit?.

Ráadásul ef Zámbónál megtalálták Edwinista kiáltvány című művét, melyben többek között ez állt: ?Az edwinizmus zászló, amit olyan szél lobogtat, ami nem fúj.? Vagy: ?Vegyünk birtokba minden felületet, hogy növeljük új világunk alapterületét!? A nyomozók nem értették, miféle titkos üzenetet rejthet e rébusz. Mindennap faggatták Öcsit, aki műelemző gonddal próbálta elmagyarázni a dadaizmus lényegét. Végül a Markó utcai

Elmemegfigyelőben kötött ki. De többször nem zaklatták. Ugyanakkor az esetnek országos és nemzetközi visszhangja lett.

- A nyílt tárgyalásra katonai főiskolásokat vezényeltek ki, nehogy balhé legyen. Hat napig tartott a tárgyalás, a Szabad Európa Rádió is közvetítette. ?Akaratgyengeségből elkövetett garázdaság? miatt ítéltek el. Vagyis kórházba vittek. De később rengeteget köszönhettünk az ügynek - így ef Zámbó.

Fél év múlva szabadultak, a rendőrség pedig ország-világ előtt leégett: veszélyes spionok helyett pár piktort fogtak. A szentendrei fesztiválnak ráadásul már elit kultúrkörökben is jó híre volt, Barcsay Jenő, Deim Pál is látogatta. A hatóság felajánlotta ?kárpótlásul? a festőknek: tetszésük szerint válasszanak maguknak helyiséget Szentendrén, és alakuljanak hivatalos művészkörré. Csak annyit kértek a belügyisek: ?műsortervükről? őket is tájékoztassák.

Így jött létre a város egyik legpatinásabb épületének pincéjében a Vajda Lajos Stúdió. Még a pestiek is irigykedve mustrálták a helyet. A stúdió a honi avantgárd mozgalom bázisa lett, sok fiatal művész költözött Szentendrére, mely az ország pezsgő kulturális központjává vált. A ?vajdások? soha senkitől nem kértek diplomát, csak a festészet, a zene számított. És a közösség. ?A művészet nem az élet helyett van. Éppen az a dolga, hogy közelebb vigyen minket egymáshoz? - mondogatta ef Zámbó.

Kiállításaikat többnyire zenés happeninggel kezdték, Öcsi szintetizátorozott, gitározott, Wahorn szaxofonozott, fe Lugossy énekelt. Egyszer a gázbojler műszaki leírására komponáltak operát.

A nyolcvanas évek elején egyik barátjuk arra biztatta őket, induljanak a Karthágó együttes tehetségkutató versenyén. Mindenki jót mulatott az ötleten, de a barát erősködött: ha az elődöntőkben eljátszanak valamilyen csurgós slágert, bejutnának a televíziós döntőbe. És ott, a kamerák előtt majd belecsapnak valami punkőrületbe.

A haditerv mindenkinek tetszett, Öcsi javasolta: Bizottság névvel induljanak a versenyen.

A hibátlan stratégiával csak egy baj volt: már az első elődöntőben kiestek. Ám a kudarc is gyümölcsözött: Nagy Feró meghívta őket előzenekarnak a Fekete Bárányok rockkoncertjére.

Remegve léptek ki a többezres, őrjöngő tömeg elé. Fehér kartonból kivágott bárányokat festettek át feketére, s pengettek valamit a babos kendősöknek. Végül közölték: mindenkit várnak holnap a Vajda Lajos Stúdió kiállításán. Másnap döbbenten látták, hogy Szentendre dugig telt a közönséggel. Attól kezdve egyik koncertajánlat jött a másik után. Őket lepte meg legjobban a siker.

A puhuló diktatúrában, a nyolcvanas évek közepén a rock ipari termékké vált. A Bizottság amatőr zenei akciói új generációt találtak el. Ebből az underground világból került ki a demokratikus ellenzék több tagja is.

Amúgy a ?vajdás? művészeket már nem zargatta a rendőrség. Bár párttitkárok olykor próbálkoztak a koncertek betiltásával, nem sikerült nekik. Noha a Bizottságot igyekeztek politikailag megbélyegezni, az Egy nő kéne nékem vagy a Szerelem, szerelem című számban nemigen találták ideológiailag tiltottat. Végül a ?gyanús elemeknek? nagylemeze is

megjelenhetett. A Kalandra fel! az első magyar alternatív zenei album lett: új kulturális időszak szimbóluma. A hatóság a lemez kiadása előtt annyit kért: tekintettel a központi bizottságra, változtassanak nevet. Így lett a zenekarból A. E. (Albert Einstein) Bizottság. Már nyugat-európai turnékon is tapsolták őket, amikor '86-ban váratlanul megszűnt az együttes.

- Nem akartunk profivá válni. Addig csináltuk, amíg élveztük, amikor elfáradtunk, abbahagytuk. Sokszor kérték, álljunk össze újra, de egy életérzéssel együtt ez a zene is elmúlt - emlékezik ef Zámbó.

Azt mondja, a rendszerváltást alig vették észre, hiszen már előtte is majdnem szabadok voltak. Csak a közösségi láz kezdett lanyhulni Szentendrén. Wahorn Amerikába ment, fe Lugossy is elköltözött később. Öcsi maradt a városban: neki kényelmesebb otthon. Megél képeiből, s megalakította örömzenekarát, a Happy Dead Bandet.

Amikor Wahorn pár éve hazatért az USA-ból, csalódottan nyilatkozta: sehol sem fontos a művészet, többé nem ?esemény? egy festmény. Szellemi sivárság a szabadságunk ára. Ef Zámbó derűlátóbb. Sorra nyíltak kiállításai, és nem számolta, hányan jöttek el. Neki ugyanolyan fontos az alkotás, mint régen. Tíz éve mondta egy interjúban: a politika nem érdekli, ő minden rendszerben azt csinálja, amit igazán szeret. Most hozzáteszi: azért megdöbben, amikor gyerekkori cimborái is összevesznek pártokon, üres jelszavakon. Kibogozhatatlan, hogy ki milyen érdekből hová állt. De megtörtént az is, hogy ?szélre fordult? baráttal közölte: inkább ne dolgozzanak együtt. Említi, ha a tévé ostroma húsz évvel ezelőtt történik, biztosan rendez politikaellenes happeninget. De a lázadást most már inkább a fiatalokra hagyja. Nemrég elvált, s a családi ?nagyüzem? helyreállítása amúgy is túl sok energiáját elviszi.

Persze azért szervez performance-fesztiválokat, mert szerinte az akcióművészet szellemesebbé teszi a társadalmat. Készen kapott gondolatok helyett önmagunk felfedezésére tanít.

- Mi sohasem voltunk bátrak, csak hülyék és naivak. A mai dzsungelharcban ez nagyon kevés lenne. Számomra a művészet az egyetlen állásfoglalás, a kultúra az igaz politika.

168 óra Online

http://www.168ora.hu/cikk.php?id=6533&print=1